

KULTÚRNY A SOCIÁLNY KONTEXT VÝSKUMU RIZIKA

VIERA ROSOVÁ

Abstrakt: Rosová V., 1994: Kultúrny a sociálny kontext výskumu rizika. Acta Environmentalica UC /Bratislava/, Vol.3.

V príspevku sú prezentované súčasné smery psychologického výskumu rizika. Pozornosť je venovaná tak polysémickému základu interpretácie pojmu riziko, ako aj rozdielom v používaných definíciách rizika a relevantným otázkam managementu rizika, ktorý má základ v percepcii a hodnotení rizika. Novšie prístupy vo výskume percepcie rizika predstavujú práce orientované na jeho kultúrny (K. Dake 1991, 1992, M. Douglas, A. Wildavsky 1989 ad.) a sociálny (O. Renn, et al. 1992, R.E. Kasperson et al. 1988 ad.) kontext. Podrobnejšie je uvedený fenomén sociálnej amplifikácie rizika. V závere je informácia o pripravovanom cross-kultúrnom projekte výskumu percepcie rizika v švédskej a slovenskej populácii detí a dospelých.

ÚVOD

Riziko predstavuje fenomén, integrálne prítomný v živote človeka, pričom jeho miera aktuálnosti i obsah v prežívaní a správaní sa v priebehu života mení. Sémantická analýza rizika v rôznych jazykoch spravidla naznačuje prítomnosť tak pozitívnych ako aj negatívnych sémantických príznakov v jeho interpretácii. Hoci najčastejším sémantickým obsahom býva neistota spojená s nebezpečením, budúcim alebo predstavovaným ohrozením života, paletu možných interpretácií dopĺňa aj možnosť zisku, odvaha konať. Takúto polysémiu v interpretácii rizika aj v našej populácii zistili J. Plichtová a E. Brozmanová (ústna informácia 1994) v rámci realizovaného medzinárodného výskumného projektu "Social Representations of Democracy". Respondenti dvoch výberov (N=200), s kontrolou premennej veku a pohlavia produkovali v jednej zo zvolených výskumných metód voľné asociácie na 40 podnetových slov, medzi ktorými bol aj pojem "Riziko". Tak mladší (18-23 r.), ako aj starší (40-45 r.) respondenti produkovali asociácie s pozitívnou: "zisk", "podnikanie", "odvaha" ako aj negatívnou orientáciou: "nebezpečenie", "strach", "obava", "hazard", "neistota". Clustrová analýza 40 podnetových pojmov ukázala na spoločný výskyt pojmov "Riziko", "Zisk" a "Podnikanie".

O reflexii problematiky rizika československými psychológmi svedčí výskyt a zameranie príspevkov prezentovaných najmä v československých psychologických periodikách v posledných desaťročiach. Najviac výskumných aktivít a publikačných

výstupov realizovali pracovní resp. inžinierski psychológovia, ktorí sa s rizikom zaoberali jednak ako s aspektom záťaže (A. Hladký, O. Matoušek, 1970), ďalej vo vzťahu k problematike *spoľahlivosti výkonu operátora*, iniciovaného aplikáciou teórie rozhodovania (V.Benešová, 1953, Z. Bureš, 1976, J. Daniel, Z. Droppová, 1979), ako aj otázkou *psychickej spôsobilosti pre výkon povolania* (E. Bakalář, 1977). *Rizikóvemu správaniu v doprave* venovali pozornosť J.Štikař (1971) a J.Zadrazil (1971), jeho vzťah k *osobnostným dimenziám* sledoval I.Sarmány (1975, 1979). Teoreticky a metodicky orientované príspevky publikovali V.Břicháček (1973) a V.Břicháček, M.Malotínová (1971). Novšie práce sledovali *riziko v kontexte zdravia* (M. Skorodenský, 1989), *procesov tvorivosti* (E.Kováčová, 1994) a *ohrozenia psychického vývinu environmentálnymi hazardami* skúma A. Potašová s kolektívom v ÚEPs SAV. Je zrejmé, že špecifickú reflexiu rizika nájdeme spracovanú aj v oblasti forenznej či poradenskej psychológie.

DEFINÍCIE RIZIKA

B.-M. Drottz-Sjöbergová (1991,s.35-36), jedna z vedúcich osobností v Centre pre výskum rizika Stockholm School of Economics, uvádza prehľad Lindella a Sjöberga (1989) o možnej variete významov podieľajúcich sa na konštrukcii obsahu rizika: a) ako miere pravdepodobnosti nejakej nepriaznivej udalosti, b) ako type udalosti, c) ako veľkosti dôsledkov,d) ako o niekom alebo niečom obsahujúcom hazard a f) ako o konceptualizácii procedúry na odhad kvantity ohrozenia.

Uvedení autori poznamenávajú, že pôvodný význam "rizika" obsahuje varietu pojmov, ktoré spolu vytvárajú koncept rizika. Tá istá autorka overovala v 6 štúdiách "bežnú" definíciu rizika, pričom používala 4 základné východiská pre definovanie rizika: 1. riziko prevažne ako pravdepodobnosť udalosti, 2. riziko prevažne ako dôsledky nejakej udalosti, 3. riziko ako kombinácia pravdepodobnosti a dôsledkov udalosti a 4. význam rizika odvodený z podstaty udalosti. Výsledky okrem iného ukázali, že laická verejnosť používa varietu odlišných definícií rizika, ktoré môžu ovplyvniť percepciu rizika. O. Renn et al. (1992) charakterizuje oblasť výskumu rizika ako "zlátaninu" mnohých rozličných škôl a prístupov.

MANAGEMENT, HODNOTENIE, PERCEPCIA RIZIKA

Pretože riziko nemôžeme z nášho života úplne eliminovať, zostáva nám možnosť dostať ho pod kontrolu, ovládať ho. Takéto aktivity zastrešuje pojem **management rizika**, zameraný na redukciu ohrozenia života, majetku a prostredia pôsobením hazardov, pričom sú súčasne maximalizované určité výhody s tým spojené. V dôsledku toho, že riziko je komplexný pojem, ťažko sa hľadajú jednoduché, vedecky overiteľné riešenia, vyhovujúce všetkým zainteresovaným na procese rozhodovania.

Nevyhnutným prvým krokom v managemente rizika je získanie údajov o **hodnotení aktuálnych rizík** (risk assessment) pomocou spoľahlivých kvantitatívnych mier rizika. Ak vieme, o aké problémy ide, môže nastúpiť proces rozhodovania o tom, ako ich zmierniť. Všeobecne sa uznáva, že management rizika, hazardov je

veľmi zložitou úlohou, ktorá musí pri konečnom rozhodovaní zohľadňovať tak ekonomiku, právne normy, ako aj povolené technológie.

Mnohí ľudia sa rozhodujú a konajú rizikovo viac na základe osobnej percepcie rizika ako na základe určitých objektívne odvodených mier ohrozenia. **Percepcia rizika** je validným komponentom managementu rizika a do tohoto procesu významne vstupujú mnohé vmedzerené premenné, ako sú predchádzajúce skúsenosti, prítomné postoje, osobnostné charakteristiky a hodnoty spolu s očakávaniami do budúcnosti.

OBJEKTÍVNE DEFINOVANÉ A SUBJEKTÍVNE PREŽÍVANÉ RIZIKO

Často sa v literatúre uvádza rozlišovanie medzi objektívnym a vnímaným rizikom ako dôsledok rozdielov vo vnímaní rizika ľuďmi a predikcií odvodených z objektívnejších modelov hodnotenia. Riešenie dôsledkov konfliktov medzi výsledkami technickej analýzy rizika a subjektívnej percepcie rizika potom patrí k najdôležitejším faktorom vo väčšine stratégií managementu rizika. V tab.1 uvádzame najvýznamnejšie rozdiely medzi percepciou a hodnotením rizika podľa K.Smitha (1993, s. 59):

TAB.1 NAJVÝZNAMNEJŠIE ROZDIELY MEDZI HODNOTENÍM A PERCEPCIOU RIZIKA

Vnímanie druhu a hodnotenie stupňa rizika veľmi variuje u osôb rovnakého veku a pohlavia v závislosti od takých premenných, ako je bydlisko, povolanie a životný štýl. K.Smith (1993, s.47) podľa toho klasifikuje riziká do dvoch veľkých kategórií: **dobrovoľné a nechcené**. Charakterizuje ich takto:

FÁZA ANALÝZY	PROCESY HODNOTENIA RIZIKA	PROCESY PERCEPCIE RIZIKA
IDENTIFIKÁCIA RIZIKA	Monitorovanie udalostí, štatist. inferencie	Individuálna intuícia Osobné uvedomenie
ODHAD RIZIKA	Veľkosť/frekvencia Ekonomické náklady	Osobná skúsenosť Neurčité straty
VYHODNOTENIE RIZIKA	Analýza nákladov / ziskov, Komunálna politika	Faktory osobnosti/individuálna aktivita

Nechcené riziká: nepodstupujeme ich dobrovoľne, ich výskyt je skorej zriedkavý, ale potenciálny dopad je katastrofický, často sú ľuďom neznáme, ak nastanú, nedajú sa ovládať, sú spojené so životom v určitých oblastiach životného prostredia.

Dobrovoľné riziká: ľudia ich ochotnejšie akceptujú, najmä vo vlastných aktivitách. Sú síce častejšie, ale majú malý katastrofický potenciál a lepšie sa dajú ovládať. Ráta sa s nimi priamejšie na úrovni individua vzhľadom na vlastné úsudky a životný štýl. Väčší rozsah ovládania dobrovoľných rizík možno vidieť alebo na individuálnej úrovni (napr. prestať s fajčením alebo nepestovať nebezpečné športy), alebo v určitých vládnych opatreniach, napr. v oblasti legislatívy alebo kontroly

regulácie znečisťovania. Zaraďujú sa sem hazardy spôsobené človekom, napr. aj riziká technológií.

RIZIKO, KULTÚRA, SOCIETA

K.Dake (1992,s.28) prezentuje tvrdenie, podľa ktorého teória kultúry tým, že definuje percepciu rizika ako interpersonálnu skúsenosť, spočívajúcu na morálnych záväzkoch voči určitým spôsobom života, vytvára všeobecný rámec výskumu a testovateľný súbor hypotéz vo vzťahu k percepcii rizika, systému presvedčení a sociálnym vzťahom. Autor komentuje 5 typov kultúr (hierarchická, egalitárska, individualistická, fatalistická a autonómna), ktoré ovplyvňujú vnímanie prírody zohľadňujúc pritom aj aspekt managementu rizík.

V **hierarchicky** usporiadaných komunitách sa predpokladá vzťah k prírode vyjadrený výrokom "príroda je náladová, alebo tolerantná". Udržateľný rozvoj je racionálnou environmentálnou stratégiou v hierarchickej kultúre, takéto usporiadanie využíva pružnosť prírody v schopnosti vrátiť sa do pôvodného stavu, ale rešpektuje aj "známe" limity. Preferuje posudky expertov s klesajúcou valenciou dôležitosti názorov, postojov hierarchicky nižších úrovní spoločnosti, informačné toky smerujú zhora nadol.

Egalitársky usporiadané kultúry zotrvávajú vo vzťahu k prírode na presvedčení, že "príroda je krehká", preferujú prístup v otázkach rizika cez etické termíny, pretože tieto dovoľujú zamerať sa na sociálne a politické dimenzie technológií a umožňujú kritiku inštitúcií zodpovedných za management rizika. Wildavsky (1991) za charakteristiku egalitarizmu uvádza striktnú ochranu až tabuizovanie prírody.

Individualisticky organizovaná komunita zastáva názor na prírodu, že táto je "neškodná". Odstránenie regulácie je racionálnou stratégiou managementu rizika. "Individualizmus" v tomto prípade nie je chápaný ako autonómny agens, úplne zbavený normatívneho riadenia a obmedzenia správania, ale individualisti sú nazeraní skorej ako sociálne bytosti, produkujúce a stabilizujúce formu sociálnych vzťahov - vytváraním sociálnych sankcií, ktoré obraňujú ich slobodu ponuky a predaja v samoregulujúcich sieťach s minimálnymi predpismi.

Fatalistické kultúry zastávajú voči prírode postoj, že je "nevyspytateľná, náladová". Fatalistom chýba sebaregulácia individualistov a skupinová solidarita hierarchických alebo egalitárskych kolektivistov. Žijú v presvedčení, že život je lotéria, v ktorej nemá miesto žiadna špeciálna stratégia managementu rizika. K piatej, **autonómnej** kultúre, Dake pridáva jej synonymum - asociálny spôsob života.

Tradičné analýzy technického rizika sa sústreďovali najviac na pravdepodobnosť udalostí a veľkosť následkov (Freudenburg, 1988). Výskum percepcie rizika, intenzívne rozvíjaný v rámci viacerých vedných disciplín najmä posledných 40 rokov, odhalil, že individuálne odhady rizika a jeho hodnotenie sú ovplyvňované kontextuálnymi faktormi (Renn, 1992, Slovic 1987).

Čo človek vníma ako ohrozenie svojej pohody, blahobytu, bezpečnosti a ako vyhodnocuje pravdepodobnosti a rozsah neočakávaných následkov, súvisí podľa M.Douglasovej a K.Wildavského (1982,s.38) v menšej miere s predikovateľnosťou fyzikálnych vstupov než s hodnotami, sociálnymi vplyvmi a kultúrnou identitou.

Karl Dake (1991, s.92) tvrdí, že je to kultúra, ktorá nám poskytuje sociálne konštruované mýty o prírode, systémy vier a presvedčení, ktoré si ľudia osvoja,

internalizujú a tieto potom ovplyvňujú ich svetonázor a interpretáciu prírodných fenoménov.

Prvé explicitné formulácie konceptu rizika boli zavedené v 17. stor. v Európe v súvislosti s vývojom teórie pravdepodobnosti a prototypmi moderného kvantitatívneho odhadu rizika. Riziko bolo v tomto období definované ako pravdepodobnosť výskytu udalosti, kontaminovaná výpočtom strát a ziskov, ktoré daná udalosť nesie so sebou, ak sa uskutoční.

Príchod priemyselnej revolúcie spôsobil zmenu v chápaní rizika: podpora rizikového správania ako súčasť obchodného podnikania sa stala súčasťou nákladov na vytváranie blahobytu, čo dobre charakterizuje výrok "Risk je zisk". Úspešnosť v podnikaní tak odobrila aktivity spojené s určitou mierou rizika.

V súčasnosti sa najčastejšie stretávame s obsahmi "technologické riziká", "priemyselné riziká", "riziká prostredia". M. Douglasová (1989) hovorí o riziku v súvislosti s pravdepodobnosťou negatívnych dôsledkov industriálnej expanzie. Eric Erikson (1983) označuje bezprecedentné technologické rozhodnutia, robené moderným človekom, za krízu vo vývoji ľudstva. Najvýznamnejším sociálnym problémom doby vo väzbe na zdravie človeka sa stáva vnímanie rizík v životnom prostredí.

Identifikácia takých faktorov ako sú *slobodná vôľa, osobnostné vlastnosti, schopnosť ovplyvňovať riziko, oboznámenosť s hazardmi a potenciálmi katastrof*, poskytuje užitočné informácie o prvkoch, elementoch, ktoré človek zvažuje pri vytváraní vlastnej interpretácie rizika.

Už Kahneman a Tversky (1979) v rámci analýzy ľudskej heuristiky priniesli poznatky o podieli intuície na tvorbe inferencií v procesoch vyhodnocovania a generalizovania informácií o riziku. Tieto psychologické štúdie sa pokúšali objasniť prečo si ľudia isté charakteristiky rizika *všimajú* a iné *ignorujú*. Avšak tým, že sa sústredili na individuum len ako na informačný procesor, vylúčili z analýzy sociálne a kultúrne variácie v interpretáciách rizika.

SOCIÁLNA AMPLIFIKÁCIA RIZIKA

V r. 1988 R.E.KASPERSON s kolektívom navrhli nový prístup ku skúmaniu sociálnej skúsenosti s rizikom a hovoria o *sociálnej amplifikácii rizika* (SAR). **Základná téza** sociálnej amplifikácie rizika znie:

Udalosti súvisiace s hazardmi, vzájomne pôsobia s psychologickými, sociálnymi, inštitucionálnymi a kultúrnymi procesmi tým spôsobom, že **zvyšujú alebo zoslabujú** individuálnu a sociálnu **percepciu rizika** a **formujú rizikové správanie**.

Riziko je v rámci amplifikácie konceptualizované čiastočne ako **sociálny konštrukt** a čiastočne ako **objektívna vlastnosť hazardov alebo udalostí** (Short 1989,405).

Koncept sociálnej amplifikácie rizika nie je teóriou v klasickom slova zmysle, ale má pomôcť vytváraniu **konceptuálneho rámca pre selekciu, usporadúvanie a klasifikovanie** perspektívnych teoretických úvah, ktoré je potrebné overiť.

SAR integruje **technické hodnotenie a sociálnu skúsenosť s rizikom**: Sociálna skúsenosť s rizikom nie je viazaná na technickú definíciu rizika, t.j. ako produkt pravdepodobnosti výskytu a veľkosti dôsledkov.

Amplifikácia rozlišuje jedincov v ich privátnych rolách občanov a na druhej

strane s ich sociálnymi rolami (ako zamestnanci, príslušnosť k rozličným sociálnym skupinám, resp. verejným inštitúciám).

Na *individuálnej úrovni* amplifikácia percepcie predstavuje kognitívny proces (dekódovanie signálov, inferencie, porovnávanie a vyhodnocovanie správ, formovanie, racionalizáciu presvedčení, pohotovosti ku konaniu), pričom tento je doplnený o emočné a podvedomé procesy, ktoré filtrujú prichádzajúce správy a spoludeterminujú ich (Lee, 1986). **Proces amplifikácie** štartuje alebo fyzikálnou udalosťou (nehodou) alebo uvedomením si nepriaznivých efektov (ozónovej diery). V oboch prípadoch individuum alebo skupina triedi špecifické charakteristiky týchto udalostí alebo aspekty vedeckých zistení a interpretuje ich v súlade s ich percepciou a mentálnymi schémami. Tieto interpretácie sa formujú zo správ a komunikáciou sa prenášajú na iné individuá alebo skupiny (Renn, 1991). **Jednotlivci alebo skupiny** tak zhromažďujú a odpovedajú na informácie o rizikách a **pôsobia ako "amplifikačné stanice"** medzi **behaviorálnymi odpoveďami** alebo v komunikácii. Teda jedinci, ako členovia väčších sociálnych jednotiek, **spoludeterminujú** dynamiku a spracovanie sociálnych aspektov rizika. Tieto väčšie sociálne jednotky sa nazývajú **"sociálne stanice amplifikácie"**, t.zn., že individuá vo svojich rolách členov alebo zamestnancov sociálnych skupín alebo inštitúcií nesledujú jednoducho len svoje osobné hodnoty a interpretačné vzorce, ale takisto vnímajú informácie o riziku v súvislosti s postavením v domovskej organizácii alebo skupine. Tieto roly sú odvodené od profesionálnych štandardov a rolí, akými sú napr. charakteristiky vedeckej komunity, záujmy skupiny, úloha médií, politické inštitúcie ad'.

Dekódovanie a vyhodnocovacie procesy podmieňujúce výber významných informácií jedinom sú predmetom viacerých štúdií (Covello, 1983, Slovic, 1987). Komponenty dekodovaných správ, ktoré sú inkonzistentné s predošlými presvedčeniami, alebo sú v kontradikcii s hodnotami, ktoré recipient uznáva, sú **ignorované, alebo zoslabované**. Ak je správa atraktívna a korešponduje s predchádzajúcimi presvedčeniami, signály sú **posilňované, zintenzívnené**.

V tab. 2 uvádzame 12 faktorov, ktoré podľa Whyta a Burtona (1982, pozri K. Smith 1993) významne ovplyvňujú percepciu rizika:

Tab. 2: 12 FAKTOROV OVPLYVŇUJÚCICH PERCEPCIU RIZIKA VEREJNOSŤOU

**FAKTORY ZVYŠUJÚCE
PERCEPCIU RIZIKA**

nechcené riziko
(rádioaktívny odpad)

bezprostredný vplyv
(ničivý požiar)

priamy vplyv
(zemetrasenie)

**FAKTORY ZNIŽUJÚCE
PERCEPCIU RIZIKA**

dobrovoľné riziko
(horolezectvo)

oddialený vplyv
(obdobie sucha)

nepriamy vplyv
(sucho)

hroziace riziko (rakovina)	súčasnité riziko (dopravná nehoda)
veľký podiel osudu (havária lietadla)	malý podiel osudu (zrážka áut)
úmrtia kumulované v čase (lavína)	úmrtia náhodné v čase a priestore (sucho)
identifikovateľné obete (zamestnanci chemických tovární)	štatistické obete (fajčiari)
slabá vedomosť o procesoch (nukleárna nehoda)	dobrá znalosť procesov (snehová búrka)
neovládateľné riziko (tropický cyklón)	zvládnuteľné riziko (ľad na autostráde)
neznáme riziko (vlna tsunami)	známe riziko (tok rieky)
chýbanie dôvery v autoritu (súkromní podnikatelia)	dôvera v autoritu (univerzitní profesori)
veľká pozornosť médií (atómové elektrárne)	malá pozornosť médií (chemické továrne)

Rolovo-špecifické faktory vnímania sú internalizované a obohacované výchovou a tréningom, identifikáciou s cieľmi a funkciami daných inštitúcií, presvedčeniami o významnosti produkovaných výstupov a pozitívnym hodnotením (pracovný postup, zvýšenie platu, symbolická úcta), ale aj negatívnymi postihmi (zostup,...)

Renn et al.(1992, s.154-156) sumuje relevantné zistenia vo vzťahu k percepcii rizika takto:

1. **Percepcia rizika** vo vzťahu k individuálnej, resp.sociálnej úrovni sa ukazuje byť **silnejšia vo vzťahu k expozícii než k aktuálnym kauzalitám**, na ktorých je postavená väčšina hodnotenia rizík.

2. Spracovanie rizika **médiami, sociálnymi skupinami, inštitúciami a jednotlivcami** vytvára **spoločenskú skúsenosť s rizikom a zohráva kruciálnu rolu v determinácii každej intenzity a rozsahu vplyvov society**.

3. Udalosti, pri ktorých bol riziku vystavený veľký počet ľudí, dostali v médiách oveľa viac miesta než tie, ktoré sa týkali menšieho počtu ľudí.

4. Percepčne premenné, ako sú strach a vina, sú dobrými prediktormi pre behaviorálne intencie jednotlivcov a boli výberovo asociované s mobilizáciou skupín vplyvom society.

PROJEKT CROSS-KULTURÁLNEHO VÝSKUMU PERCEPCIE RIZIKA

V čase, keď nastáva obrodzenie záujmu psychológov o kultúrny a sociálny kontext percepcie rizika a odpovedí naň, sme (dr.G. Bianchi a autorka) nadviazali kontakt s pracovníkmi švédskeho Center for Risk - Research Stockholm School of Economics manželmi dr.Britt-Marie Drottz-Sjöberg a prof. Lennartom Sjöbergom a pracovníčkou Psychologického ústavu University Stockholm dr. Annou Eislerovou. Švédski kolegovia nám ponúkli možnosť uskutočniť porovnávaci výskum percepcie rizika vo výberoch švédskej a slovenskej populácie detí a dospelých. Keďže téma dobre nadväzuje na naše predchádzajúce výskumné aktivity, vypracovali sme po písomných kontaktoch so švédskymi kolegami grantový projekt "Kultúrna podmienenosť percepcie rizika", ktorý sme predložili GAV, bol prijatý (1994-6) a aj financovaný v prvom roku. Švédski partneri však grant zatiaľ nezískali, preto projekt beží len na Slovensku. Kontakty zostali neprerušené, partneri predložili ďalšiu žiadosť o grant. Realizácia cross - kulturálneho projektu by priniesla odpovede na otázky, ktoré v súvislosti s percepciou rizika a odpoveďou naň zostávajú stále aktuálne a otvorené: ktoré riziká, ako, a prečo vníma naša populácia? Existujú rozdiely vo vnímaní rizika medzi našou a švédskou populáciou? Ak áno, sú spôsobené odlišnou sociálnou skúsenosťou alebo vplyvom kultúry?

Literatúra

Bakalář, E.: K otázkám posuzování psychické působlosti pro výkon povolání, *Psychologie v ekonomické praxi*, XII., 1977, 4, 204-209.

Benešová, V.: Výskum rizikového rozhodování v laboratorní situaci, *Dipl. práce FF KU Praha* 1953.

Břicháček, V.: Racionalizace rozhodovacího procesu, *Psychologie v ekonomické praxi*, VIII., 1973,3-4, 198-204.

Břicháček, V., Malotínová, M.: Skúsenosti s dotazníkem rizikového rozhodování podle Kogana a Walacha, *Čsl. psychologie*, 15, 1971, 6, 539-543.

Bureš, Z.: Psychologie spolehlivosti lidského výkonu, *Psychologie v ekonomické praxi*, XI., 1976, 1, 18-34.

Covello, V., T.: The perception of technological risks: A literature review, *Technological Forecasting and Social Change*, 23, 1983, 285-297.

Dake, K.: Orienting Dispositions in the Perception of Risk: An Analysis Contemporary Worldviews and Cultural Biases, *J. of Cross- Cultural Psychology*, 22, 1991, 1, 61-82.

Dake, K.: Myths of Nature: Culture and the Social Constructions of Risk, *J.of Social Issues*, 48,1992, 4, 21-37.

Daniel, J., Droppová, Z.: Niektoré východiská výskumu rozhodovania a záťaže operátora, *Psychologie v ekonomické praxi*, XIV., 1979, 3-4, 239-244.

Douglas, M., Wildavsky, A.: Risk and Culture, Berkeley University of California Press 1982.

Douglas, M.: Risk and Justice, Paper presented at American Academy of Arts and Sciences meeting Georgetown University Medical Center, 1989

Drottz-Sjöberg, B.-M.: Non-expert Definitions of Risk and Risk Perception, RHIZIKON, Risk Research Reports, Center for Risk Research, Stockholm School of Economics, 1991, No.3.

Drottz-Sjöberg, B.-M.: Perception of Risk: Studies of Risk Attitudes, Perception and Definitions, Center for Risk Research, Stockholm School of Economics, GOTAB, Stockholm, 1991, 241 s.

- Erikson, E., H.: A developmental crisis of mankind, Paper presented at Physicians for Social Responsibility meeting, Stanford University, 1983.
- Freudenburg, W. R.: Perceived risk, real risk: Social science and the art of the probabilistic risk assessment, *Science*, 242, 1988, 44-49. Kahneman, D., Tversky, A.: Prospect theory: An analysis of decision under risk, *Econometrica*, 47, 1979, 263-291
- Kasperson, R., E. et al.: The social amplification of risk: A conceptual framework, *Risk Analysis*, 8, 1988, 177-187.
- Kováčová, E.: Zvládanie záťažových situácií a tvorivé výkony vysokoškolákov, in Z. Ruiselová, E. Ficková (Eds.) *Poznávanie a zvládanie záťažových situácií II.*, ÚEPs SAV, 1994, 19-48.
- Lee, T. R.: Effective communication of information about chemical hazards, *The Science of the Total Environment*, 51, 1986, 149-183.
- Renn, O. et al.: The Social Amplification of Risk: Theoretical Foundations and Empirical Applications, *J. of Social Issues*, 48, 1992, 4, 137- 160.
- Renn, O.: Risk communication and social amplification of risk, in R. Kasperson, P. J. Stallen (Eds.), *Communicating risk to the public*, Dordrecht, The Netherlands Kluwer, 1991, 287-324.
- Short, J. F.: On defining, describing, and explaining elephants (and reactions to them): Hazards, disasters, and risk analysis, *Mass Emergencies and Disasters*, 7, 1989, 397-418.
- Skorodenský, M.: Psychologické rizikové faktory ICHS, *Čsl.psychol.*, 33, 1989, 3, 263-272 .
- Skorodenský, M.: Psychologické rizikové faktory ICHS, *Čsl.psychol.*, 33, 1989, 3, 460-469.
- Slovic, P.: Perception of risk, *Science*, 236, 1987, 280-285.
- Smith, K.: Risk Assessment and Perception, *Environmental Hazard, Assessing Risk and Reducing Disaster*, Routledge, London New York, 1993, 47-60
- Štikař, J.: Psychologické otázky řešení rizikových situací v dopravě, *Sborník z konference: Bezpečnost a nová technika v silniční dopravě*, Plzeň, 1971, 28-36.
- Zadrazil, J.: Rozbor příčin některých velkých a hrubých železničních nehod z roku 1963, *Psychologie v ekonomické praxi*, VI., 1971, 2, 97-99.

CULTURAL AND SOCIAL CONTEXTS IN RISK RESEARCH

Summary:

The study outlines the contemporary trends in psychological research of risk. The introductory part deals with the semantics of the term "risk", specifying its topical contents. The findings of the research realized on our population sample (J.Plichtová, E.Brozmanová, 1994) suggest that the term "risk" is associated with both positively and negatively oriented contents.

The survey of the works of Czechoslovak psychologists of recent decades (A.Hladký, O.Matoušek, 1970, V.Benešová, 1953, Z.Bureš, 1976, J.Daniel, Z.Droppová, 1979, E.Bakalář, 1977, J.Štikař, 1971, J.Zadrazil, 1971, J.Sarmány, 1975, 1979, V.Břicháček, M.Malotínová, 1971, 1973, M.Skorodenský, 1989, E.Kováčová, 1994, etc.) demonstrates the reflection of the problems of risk in research projects. Many of them tried to apply the theory of decision-making and the theory of probability in solving the problems of working load, reliability of performance in operator professions or in transport.

The subsequent part makes a survey of the used definitions of risk (Lindel, Sjoberg, 1989, B.-M. Drottz- Sjoberg, 1991), it deals with the relevant problems of risk management, based on perception and evaluation of risk (K.Smith, 1993), the differences between objectively defined and subjectively experienced risks, between voluntary and unwanted risks.

The recent research approaches to risk perception appear in works oriented to its cultural (K.Dake, 1991, 1992, M.Douglas, A.Wildavsky, 1989 etc.) and social contexts (O.Renn, et al. 1992, R.E.Kasperson et al. 1988, etc.). They present the thesis on social amplification of risk, according to which the events connected with the hazards are mutually related to psychological, social, institutional, and cultural processes in such a way that they either increase or impair the individual and social perceptions of risk and shape the risk behaviour (R.E.Kasperson et al., 1988).

The closing part presents the prepared intercultural project of the risk perception research in samples of Swedish and Slovak populations.

Recenzent: PhDr. Oľga Árochová, CSc.

Ústav experimentálnej psychológie SAV, Dúbravská cesta 9, 813 64 Bratislava

Prekladateľ: PhDr. Margita Marczellová

Katedra psychológie, Filozofická fakulta UK, Gondova 2, 818 01 Bratislava

Autor: PhDr. Viera Rosová, CSc.

Kabinet výskumu sociálnej a biologickej komunikácie SAV, Dúbravská cesta 9, 813 64 Bratislava